

ЗМІ як впливовий чинник реалізації політичного процесу

Юлія Турченко,
науковий співробітник Військового інституту
Київського національного університету
ім. Т. Шевченка

У статті висвітлюється питання про роль і місце засобів масової інформації у соціально-політичній структурі суспільства та умови, за яких вони можуть виконувати функції впливового чинника демократичного розвитку сучасної України.

В сучасній політології засоби масової інформації (ЗМІ) часто називають четвертою гілкою влади. І справді, політику сьогодні неможливо уявити без діяльності преси, радіо, телебачення. Роль телебачення стала такою великою, що деякі політичні діячі вважають, що той, хто контролює телебачення, контролює всю країну. Більше того, в сучасному світі, де інформація постає як основна цінність, питання про роль і місце ЗМІ в соціально-політичній структурі суспільства є наріжним як для теоретиків — політологів, соціологів, правознавців, психологів, так і для практиків — політиків, журналістів.

Початок вивчення масової комунікації як соціального явища і чинника політичного процесу пов'язується у політичній науці з іменем М. Вебера. У працях О. Тоффлера аналізується роль ЗМІ в постіндустріальному, інформаційному суспільстві. М. Фуко здійснив фундаментальне дослідження владних відносин і взаємовпливу масової інформації і влади.

Невід'ємною ознакою правової демократичної держави є забезпечення свободи слова, свободи інформаційної сфери, право на висловлення думки і позиції громадянина, право на отримання й поширення інформації без перешкод. Свобода слова є підґрунтям, на якому будується демократія і без якого існувати демократичні інститути просто не можуть.

В сучасному цивілізованому світі свобода слова є однією з найістотніших демократичних норм конституційного ладу. Навіть короткий огляд конституцій держав, яким притаманні стійкі демократичні традиції, засвідчує це. Для прикладу, стаття 21 конституції Італії говорить: „Преса

не може підлягати дозволу або цензурі...". Свобода слова є визнаною нормою й міжнародного права. Так, у Статті 10 Європейської конвенції з прав людини зазначається: „...кожен має право на свободу самовираження. Це включає свободу мати свою думку, отримувати та поширювати інформацію та ідеї без втручання з боку влади та незалежно від кордонів...” [1].

У демократичних державах взаємодія влади і суспільства базується на механізмах зв'язку з громадськістю та наданні інформаційних послуг населенню. Обмін інформацією є важливою ланкою в системі державного управління, оскільки повнота, якість і вірогідність інформації, що використовується для прийняття соціально-політичних рішень, визначає і справедливість та дієвість таких рішень.

ЗМІ є однією зі складових демократичного світобачення, а роль, яку вони відіграють в процесі становлення демократичних перетворень, набагато важливіша, ніж це може здатися на перший погляд. За умов демократії особливого значення набуває швидкість, ефективність та якість здійснення повноважень представниками державного апарату. Коли не існує контролю над їх діяльністю, то у цілому ряді випадків виникає небезпека зловживання владними повноваженнями. Тому в демократичному суспільстві мас-медіа є „ланцюговим псом”, який виконує функцію нагляду за діяльністю органів державної влади, запобігає розгулу корупції, виродженню демократії.

Для більшості громадян ЗМІ є найважливішим джерелом інформації про діяльність органів державної влади, про події та процеси, що відбуваються в країні та у світі. Виходячи з цього, слід підкреслити, що будь-яка інформація, незалежно від того, якої сфери вона стосується, спрямовується не тільки на інформування аудиторії, але й на формування ціннісних орієнтацій особи і суспільства. Отже ЗМІ є одночасно і продуктом громадської думки, і силою, що її формує. Саме в цьому й полягає специфіка їх діяльності.

Важливу роль ЗМІ у життєдіяльності суспільства відзначали вже здавна: І. та Я. Паськи нагадують, що в Англії XVII століття друковане слово відіграло помітну роль у формуванні вартостей та громадських орієнтирів, оскільки читаюче населення вже тоді складало 60 - 70 відсотків [2]. К. Дойч, розробляючи проблему ролі комунікації у становленні націй та народів, дійшов висновку, що „...процеси комунікації є основою зв'язності суспільств, культур і навіть особистостей...” [3]. Вчений вважає, що будь-яка співпраця людей потребує комунікації, і чим більш організоване суспільство - тим більша потреба в комунікації, а отже в інформації.

Таким чином, в ідеалі ЗМІ мають відігравати роль комунікативного засобу суспільства та бути єднальною ланкою між громадянським суспільством і державою. Держава – це публічна влада, сфера загальних інтересів, громадянське суспільство – це сфера індивідуальних свобод і приватних інтересів, а між ними – засоби масової інформації, роль яких у розбудові демократії є визначальною. Якщо ЗМІ виражають думку

інститутів демократії, політичних партій, груп тиску і відтак підносять громадянське суспільство над державою, то є підстави говорити про розвинену демократичну державу. Якщо ж ЗМІ сліпо виконують волю владних структур і підкорюють громадянське суспільство державі, то це вже тоталітарний режим.

Наявність демократично організованих ЗМІ, здатних об'єктивно висвітлювати політичні події, є однією з найважливіших гарантій стабільності демократичної держави.

Основні аспекти участі ЗМІ у забезпеченні відкритості і демократичності суспільства можуть бути виражені в наступних тезах: 1) вони подають інформацію про події, що впливають на повсякденне життя; 2) подають аналіз подій, встановлюють і розвивають відносини між громадськими організаціями, політичними партіями і неурядовими організаціями; 3) рекламують певних політичних діячів [4].

Історичний досвід свідчить, що ЗМІ можуть служити не тільки демократичним політичним цілям.

Динамічні процеси, що відбуваються в сучасній Україні, віддзеркалюються в суперечливому характері взаємодії політичної та медіа-систем. В сучасному світі умови функціонування ЗМІ є показником розвитку демократії, а модель взаємодії політики і ЗМІ - важливою ознакою політичного режиму. Після проголошення незалежності України преса стала потужним джерелом інформації широкого діапазону, способом вільного вираження думки. На загальнодержавному рівні було закладено політико-правові основи, що відповідають сучасним світовим стандартам для забезпечення функціонування преси на принципах демократії (відповідно до Статті 34 Конституції України, „кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір”) [5].

В останні роки українські ЗМІ стали реальним засобом політичної комунікації між владою і суспільством. Проте, оскільки вони активно залучаються до політичної боротьби між різними політичними партіями і громадськими організаціями, то в сучасному українському суспільстві політична комунікація часто набуває суперечливого характеру, що призводить до дезінтеграції суспільства.

Значна кількість ЗМІ й досі перебуває під державним контролем і, відповідно, ставлення таких мас-медіа до дій влади не може бути об'єктивним та критичним. В інформаційному полі України існують ЗМІ, що дістають повну або часткову фінансову підтримку від окремих осіб та політичних організацій, що також впливає на якість їх інформаційної продукції. Серед засновників українських ЗМІ переважають олігархи, які ще не мають достатньої економічної та політичної автономії від президентської влади. На думку вітчизняних журналістів, залежність

від влади вітчизняних бізнесменів, здатних утримувати ЗМІ, є значною мірою тим фактором, що суттєво обмежує свободу слова в Україні. Незважаючи на досить велике представництво в інформаційному просторі країни недержавних мас-медіа, держава зберігає значну присутність на ринку ЗМІ і має великий вплив на його формування, що не відповідає досвіду розвинутих демократій і створює потенційні можливості для маніпулювання громадською думкою. Тиск з боку окремих органів державної влади на опозиційні ЗМІ є чи не найкращою ілюстрацією того, що демократичні перетворення в Україні лише започатковано.

Причинами, які гальмують чи навіть унеможливають процес набуття українськими ЗМІ належного місця в суспільно-політичній системі суспільства, можна назвати: економічну залежність ЗМІ від держави, політичних та фінансових угруповань; партійно-клановий диктат, який роз'їдає українську журналістику зсередини; брак в українських журналістів відчуття корпоративної солідарності та професійної згуртованості; несформованість потужного єдиного українського інформаційного простору; географічну обмеженість читацького електорального поля; низьку політичну культуру як політиків, так і журналістів [6].

Очевидно, що створення в Україні правової, демократичної держави неможливе без переходу від інформаційної закритості до інформаційної системи відкритого суспільства, що передбачає нові форми взаємодії держави і громадян. Першою ознакою демократичного суспільства є те, що ЗМІ не залежать від держави та ведуть чесну взаємодію з громадськістю. Саме за таких умов вони зможуть виконувати роль демократичного чинника на шляху побудови демократичної держави.

Література:

1. Права людини в Україні. Інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського Бюро захисту прав людини. Випуск 21. — К., 1998. — 100 с.
2. **Пасько І.Т., Пасько Я.І.** Громадянське суспільство і національна ідея (Україна на тлі європейських процесів. Компаративні нариси). — Донецьк, 1999. — 58 с.
3. **Дойч Карл.** Народи, нації та комунікація // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К., 2000. — 546 с.
4. **Халипов В.** Введение в науку о власти. — М.: Технологическая школа бизнеса, 1995. — 156 с.
5. Конституція України. Офіційне видання. — К.: Парламентське видавництво, 2006. — 160 с.
6. **Мельник М., Постульга В.** ЗМІ і влада в Україні: як подолати корупцію? // Національна безпека і оборона. — 2001. - №1.